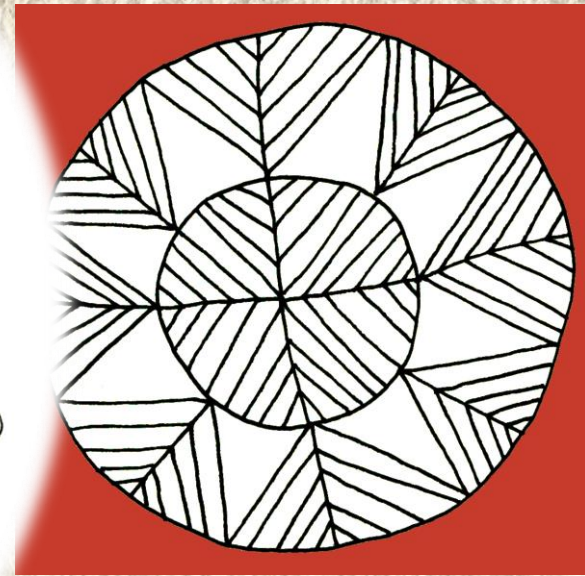

KIRI, MÄRGID JA VÄRVID

Epp Margna

KIRI- Läänemeresoome päritolu sõna, sage rahvalauludes, samas sõnaperes sõnadega *kirjama, kirju, kirev*. Maarahvale on see tähendanud ennekõike mustreid, oranmente, märke... Tänapäeva inimesele seostub enim kirjatähtede ja sõnade ja raamatutega.

Maagilised märgid ehk nõiamärgid kuulusid möödunud sajandil lahutamatult igapäevakombestiku juurde. Tava teha jahule, leivale, põhilistele toiduainetele, heinale, pooleli jäänud tööle, kodust lahkudes ukšelävele jm. ristimärk on paiguti nüüdki elav. Seda järgitakse mitte niipalju sügavama uskumise tõttu, kui vajadusest järgida vana kommet, jätkata midagi, mis on oma peres paljude aastate jooksul harjumuspäraseks muutunud.

Rahvakunstis:

Karbikirjad

Vakakirjad

Kirstukirjad

Kannukirjad

Taossekirjad

Toolikirjad

Kindakirjad

Vöökirjad

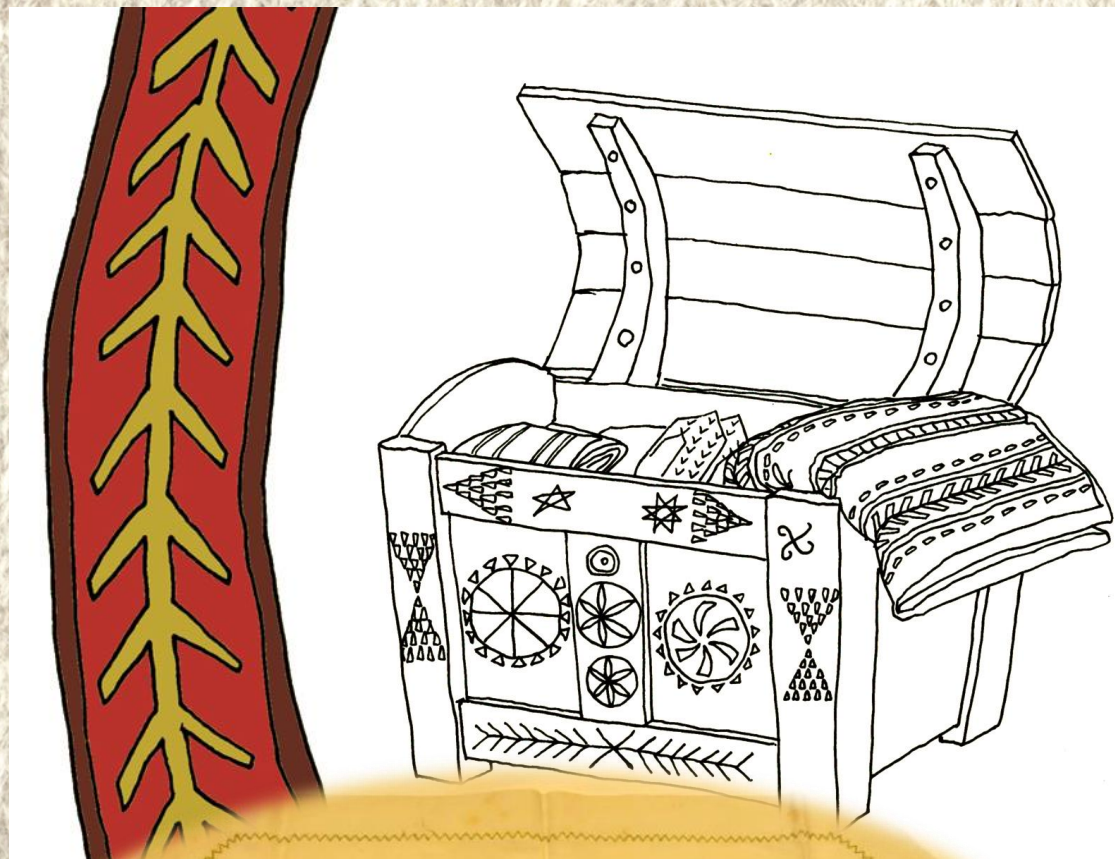
Tanukirjad

Sõbakirjad

Linikukirjad

Vaibakirjad

Jne.

JOONED, PUNKTID

Eesti pärimuskultuuris tähistab **horisontaaljoon** tinglikult maisust, materiaalsust, maad kui alust. Nimetused – ema, maaema, emake maa, esiema. **Punktide ja täppide** rida kasutati juba vanast ajast joone asendajana.

Kui horisontaal asub teiste märkide kohal, siis ta tõstab või suurendab nende tähendust. Kui ta asub teiste märkide all, siis ta rõhutab või paljundab nende tähendust. Asudes kahe märgi vahel, ühendab ta neid vastupidiselt vertikaaljoonele, mis lahutab.

Vertikaaljoon seostub Ilmasamba motiiviga (toetab taevast maa kohal, on Põhjanaanelaga taevasse kinni löödud. Tee taeva ja maa vahel. Nimetused isa, esiisa, isake taevas.

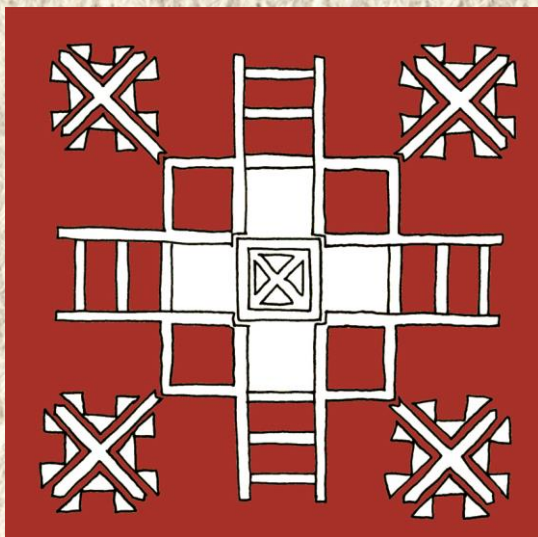
Üles suunatud vertikaal – seos tulevikuga, edasiminekuks.

Allapoole suunatuna tagasiminekuks maa ja esivanemate juurde, eilne.

RIST

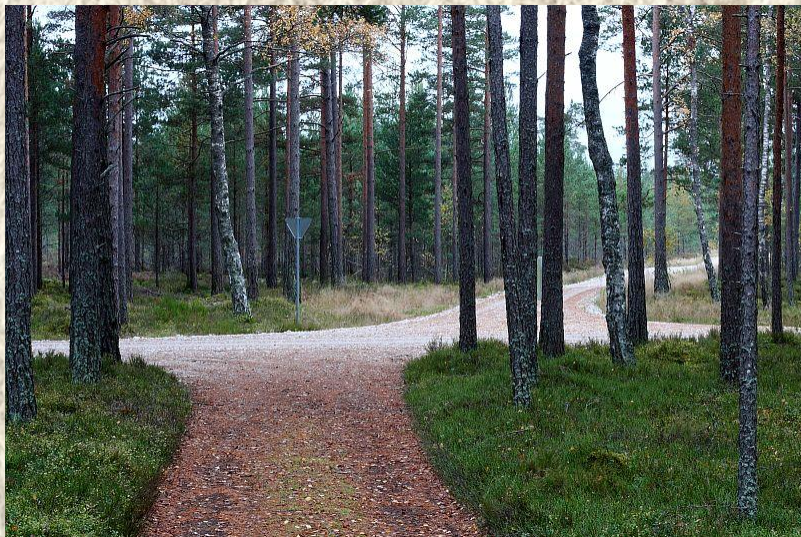
Ristimärgile on eestlased läbi aegade omistanud erakordset väge ja võimu. Rahvatraditsioonis oli ristil kaitsev tähendus, ühtlasi on ta ka üldise õnne märk.

Meie ornamentikas on ristimotiividest kõige levinumad

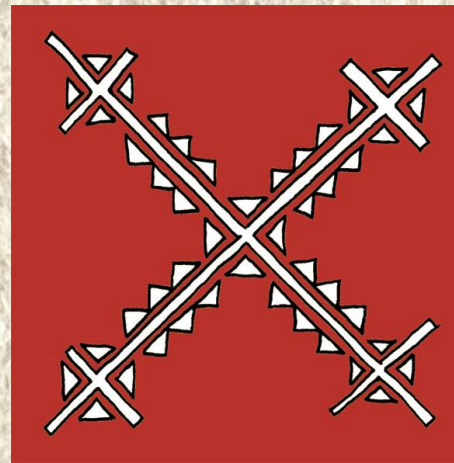
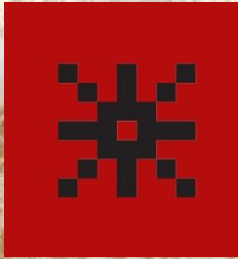
Kreeka rist	+
ladina rist	†
Andrease rist	×
Antoniuse rist	T

Paljud rahvakultuuriuurijad näevad risti märgis päikese sümbolit- säravat päikest näeb inimese silm kiirtekimbuna, mille võib taandada ristiks .

Rahvausundis risttee on ohtlik ja teispoolsusega seotud väekoht, kus on ohverdatud, nõiutud, ennustatud ja suheldud kuradiga.

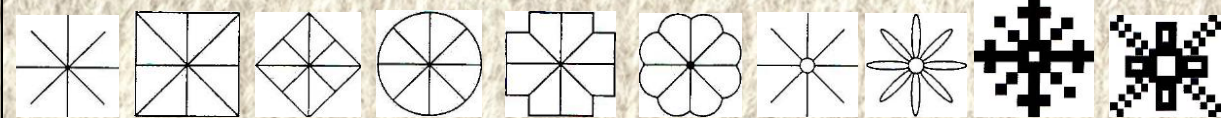

Diagonaalristi võib võtta aga ka kui korrutamist – näit. muudab hea mitmekordseks. Kaitsev ja hoidev rist (noorema rauaaja käevõrud, sõled) – **hinge kaitse** .

Liites Kreeka ja Andrease ristid ehk tasakaalustatuse ja hingekaitse, saame uue sümbolmärgi – **kaksikristi**, mis väljendab igati kaitstud olekut ja hingerahu. Küllaltki sageli on see kombineeritud kaheksakannaga, olgu siis ristimotiivi südamikus või selle harude otsas.

Vastseliina kinnas

Nii tühi kui täidetud ring kuuluvad vanimate kujundite hulka. Tühi ring tähistab nii päikest kui kuud. Seda sümbolit on kasutatud maakera erinevates kultuurides, kusjuures tema tähendus on igal pool üks – see on üks vanemaid päikesemärke.

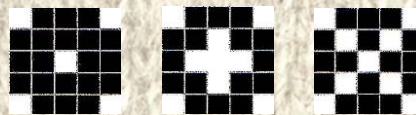

Eestlastele on ringimotiiv tuntud juba eelkristlikust ajast. Seda tunnistavad arheoloogilised leiud. Ring markeerib erilist, piiratud tsooni. Millegi ümbritsemine nähtava või nähtamatu ringiga on erinevates usundites kaitsevahenduna laialt tuntud ning sellesse seosesse kuulub ka sõrmuse ja vöö universaalne kaitsetähendus.

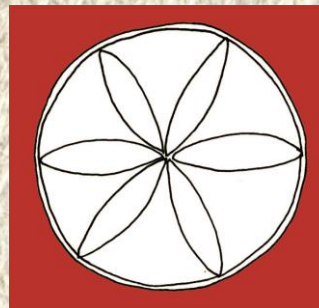
Hiie sõbra
VÖÖTAMINE.

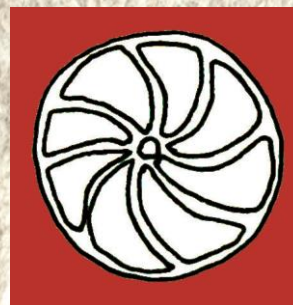
Eesti rahvakunstis on **ring-sõõr** üks põhimotiive ja nii puust kui tekstiilist esemetelt võib leida väga mitmekesiseid sõõrimotiive

Lõike- ja põletustehnikas on seda motiivi kannude kaantel ja külgedel. Populaarne kaunistusviis oli **sirkelrosett**, mida piirab ringjoon.

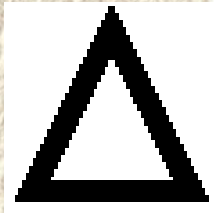

Spiraalsed päikeseratast (nimetatakse ka tuuleroosiks, pärituuleks) kohtab samuti puutesemete dekooris.

Kinnas Rāpinast (1891)

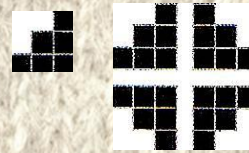

KOLMNURK

Eestlaste ornamentikast on kolmnurk tuttav ja seda juba kristluse-eelsest perioodist. Rahva seas oli kolmnurk tuntud viljakuse ja kasvu ning tule, edukuse, jõukuse märgina (tähistas küla, kodu, kodukollet, koduõnne, kodumaja, hingekoda, vaimukoda, emakoda), ühtlasi sümboliseeris kindlustunnet, püstkoda – kodu kaitset. Kolmnurk tähistas ka kuusepuud kui ilmasammast. Eriti tähtis oli kolmnurk tule sümbolina, sest tuli seostus ühtlasi päikesega, mis andis jõudu, valgust kõigile.

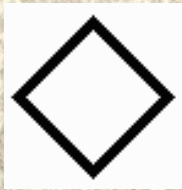
Rõhtne sik-sakjoon oli eelkõige vee sümbol, samuti taevast ja maad ühendav sild merelainete või mägede silueti kujul.

 Püstjas sik-sak seostus **välgu** kaudu veega, oli taevast ja maad ühendav sild välgunoole kujul.

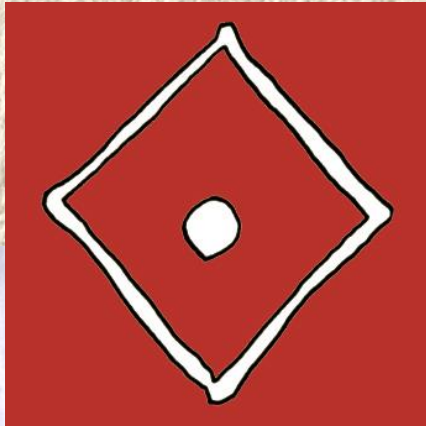

Kindad Urvastest 1887

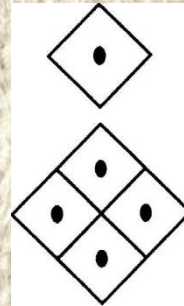

ROMB ja RUUT

Põlva naise pealinik

Vanades tsivilisatsioonides **üsa** tähenduses – viljakuse, elu ja naiseliku sigivusjõu sümbol. Neoliitilises kultuuris seostati üska Suure Ema kultuse ja põlluharimisega, samastati maaga, viljakandva põlluga.

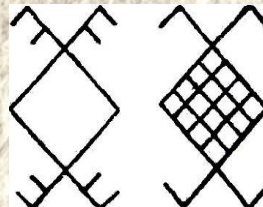

Kui rombi keskele asetati punkt, siis sümboliseeris see viljatera. Neli punktiga rombi sümboliseeris hüve ja viljakust, täiskülvatud põldu. Maa viljakust seostati ka naise viljakusega.

Vöö Põlva khk

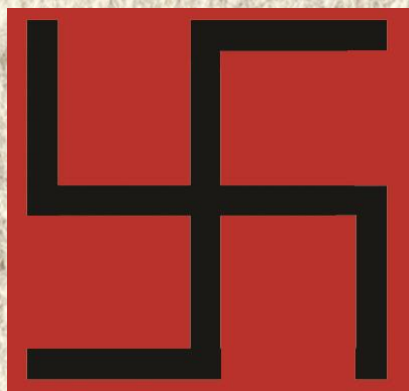

Rombile, kui maa viljakuse sümbolile on mõnikord tehtud nurkade külge „konksud”, mis ilmselt kujutavad taimeidusid.

SVASTIKA

Svastika on väga vana kujund, mille esimesed näited pärinevad Sumerist ja praeguse Pakistani aladel asuvatelt varasematelt kultuuridelt umbes 3000. aastast e.m.a. Päikese ja tule, ühtlasi ka kodukolde märgina kasutati svastikat varem ka kui päikesemärki, mida mõnel pool **konksudega ristiks** või **kookudega ristiks** nimetati. Maagilises tähenduses kasutati märki haiguse, nõiduse ja vanatühja vastu. Märki on lõigatud hoonete kelpadesse (katuse otsapind) arvatavasti maja kaitsemärgina.

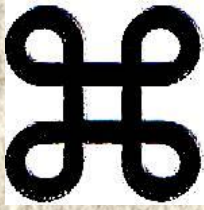

Virunuka kalme leidudele sarnane vöö
(Varstu vallas Viru külas asuv 2.-6. sajandist pärit kalmistu)

Leid Siksali kalmest
(Siksali kalmistu on Misso aleviku lähedal asuv muinas- ja keskajal kasutatud kalmistu)

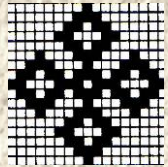
Kolmjalg (triskele) on neljajarulise svastika lähedane sugulane ja üleilmselt tuntud päikesesümbol. Kolmejalgsena kujutati ette kratti ja päikesehobust. Triskelest usuti, et ta suudab kurja eemale peletada – maagilise kaitsemärgina kasutati seda Eestis sajandeid.

SILMUSNELINURK

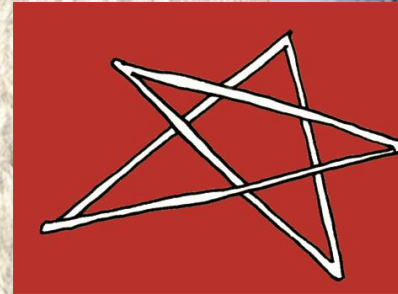
Eesti rahva poolt kasutati silmusnelinurga kohta selliseid nimetusi nagu: nelinurk, nelikand, nelikant, aasruut, võlusõlmemotiiv. Silmusnelinurka kohtame mitmesugustel arheoloogilistel kaevamistel leitud IX – XII sajandist pärinevatel metallist rinnaahtel. Silmusnelinurka on peetud looduse ühtsuse tähiseks, maagiliseks hoiatuseks ja toetuseks, aga ka manala märgiks. Üldisem kui puuesemetel on silmusnelinurga kasutamine tekstiilide kaunistustes: kinnastel, Setu vöödel, Lõuna-Eesti tikandeis.

Detail Kanepi khk sõbast

VIISNURK

Pentagramm oli eestlastele eelkõige **tuletäht** – pikse sümbol (viisnurk arvati kehastavat pisuhända ja pisuhänd, kui taeva all lendav pika sabaga tulekera, on meteoori või keravälgu rahvapärane tõlgendus), ka veenuse täht ja **inimese elutuli**. Seetõttu usuti märki kaitsvat kahjutule eest. Tulejumalapuuna peeti **pühaks pihlakat** (pihlakamarjal viisnurgakujuline õnarus), mida istutati talu õuele tulekahju tõrjumiseks (pikse vastu).

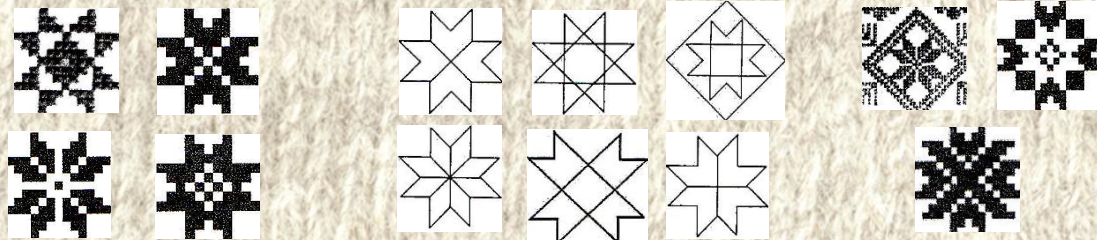
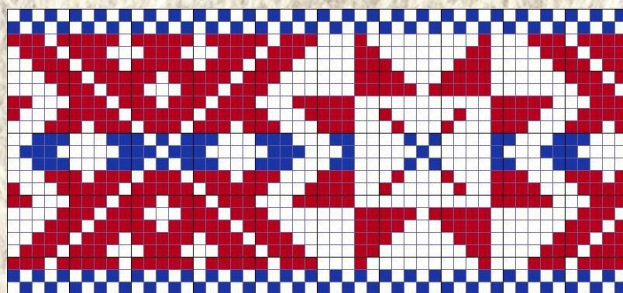
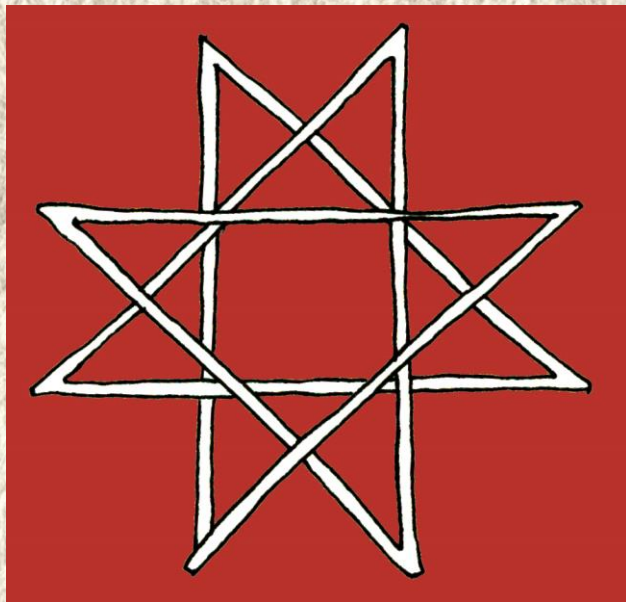

KAHEKSAKAND

Kaitseb meie hinge ja kodu eksimiste eest – eestlaste tähtsaim märk.

Eesti rahvapärases ornamendis on kaheksakanna motiivistik levinud ülemaaliselt. Arvatakse, et kaheksakanna märki ei võtnud me üle mitte krislikult kirikult, vaid see sümbol esines meie rahvakultuuris varem. Sageli on kaheksaharulised tähed keerukad ning mitmekihilised – tähe sisse on kombineeritud teisi kujundeid: ruute, rombe, kolmnurki, riste jt. Võib oletada, et käsitöömeistrid tugevdasid sel moel sümboli väge. Geomeetrilistes kirjades, mis on domineerivad eriti **Lõuna-Eestis**, kuuluvad kaheksakannamotiivid sageli koos kaksikristimotiividega kõige tavalisemate motiivide hulka.

Sukakiri Rõugest

Vöö Karula khk.

Linik ja kinnas Põlva khk.

VÄRVIDEST

Üldiselt olid eestlaste rõivad kuni 18. sajandini küllaltki värvivaesed, eelistades valget, halli, musta, pruune lambanaturaaltoone.

Muinasaja lõpus ei värvitud kangast, vaid lõnga või veelgi sagedamini villa. Selleks kasutati taimseid värve, mis seadis mõningad piirid värvigammale. Eri tooni villa kokkuketramine andis võimaluse seda gammat laiendada. Haualeidude põhjal võib arvata, et kõige hinnatumad värvid olid **sinine**, enamik siniseid sõbasid kuulus arvatavalt jõukamatele naistele ja **punane**.

Suurem värvikirevus tekstiilidesse saabus aniliinvärvide kasutuseletulekuga 19. sajandi II poolel.

Siksali kalmest leitud sõba ja tekstiili rekonstruktsioonid

Eesti rahvapärimustes on olulisemateks sümboolseid tähendusi omavateks värvideks valge, must, punane ja sinine, hiljem ka kollane, roheline ja hall.

Punane kaitseb elavaid inimesi ning on hädavajalik sünni-, pulma- ja surnukommetes. Eesti ravimaagias on levinud värviliste lõngadega haiguskolde piiramine või ümbritsemine punasega, kasutati ka sinist ja musta. Punasele omistati rahvauskumustes kaitsefunktsioon, seda kasutati tõrje- ja ravimaagias ning üldse nõiduses vere asendajana. Levinud oli maagilise toimega punase lõnga kasutamine mingi paiga kaitsmiseks.

Sinine, must ja valge on tuntud matmiskombestiku värvidena, punasest surnu puhul hoiduti. Sinine on rahva uskumustes sageli seotud surma ja surnutega. Vaeslapse lohutajaks on rahvalauludes sinilind, sinisirje linnuke..

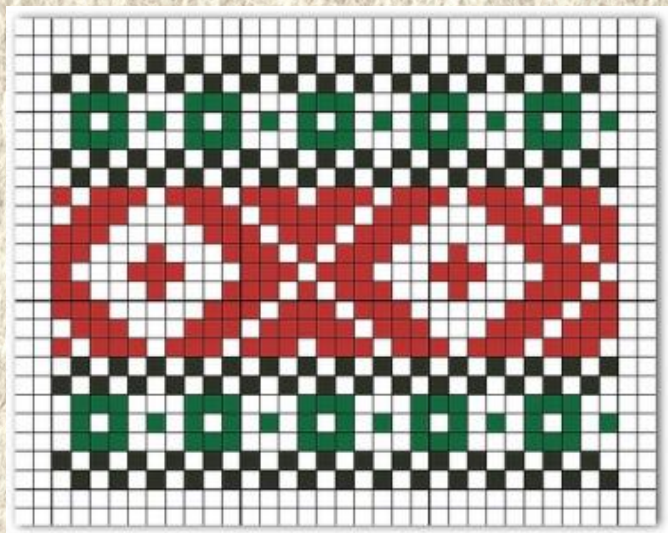
Must arvatakse olevat eestlaste iidne leinavärv, mis hiljem kinnistus kristliku traditsiooniga. Mustad olid ohvriloomad, kui ohver oli mõeldud halva lepitamiseks. Tulekahju puhul ohverdati must kukk või kana. Rahvalauludes on must mees kuri.

Valged rõivad ja ohvriannid kuulusid tseremoniaalsete talituse juurde, sest pidid tagama tervise ja heaolu

Kuldkollane on sümboliseerinud nii viljakust, teadmisi kui ka väärtuslikkust. Kuldse krooniga maaolevuste poole pöörduti abi ja tervise saamiseks. Kuldse krooniga madude kuninga krooni sööja omandab rahvausu järgi kõige teadmise, mõistab loomade ja lindude keeltki.

Hall on eestlaste rahvapärimestes vanaduse ja elukogemuse märgiks, halli vanamehe käest usuti saavat nõu ja abi.

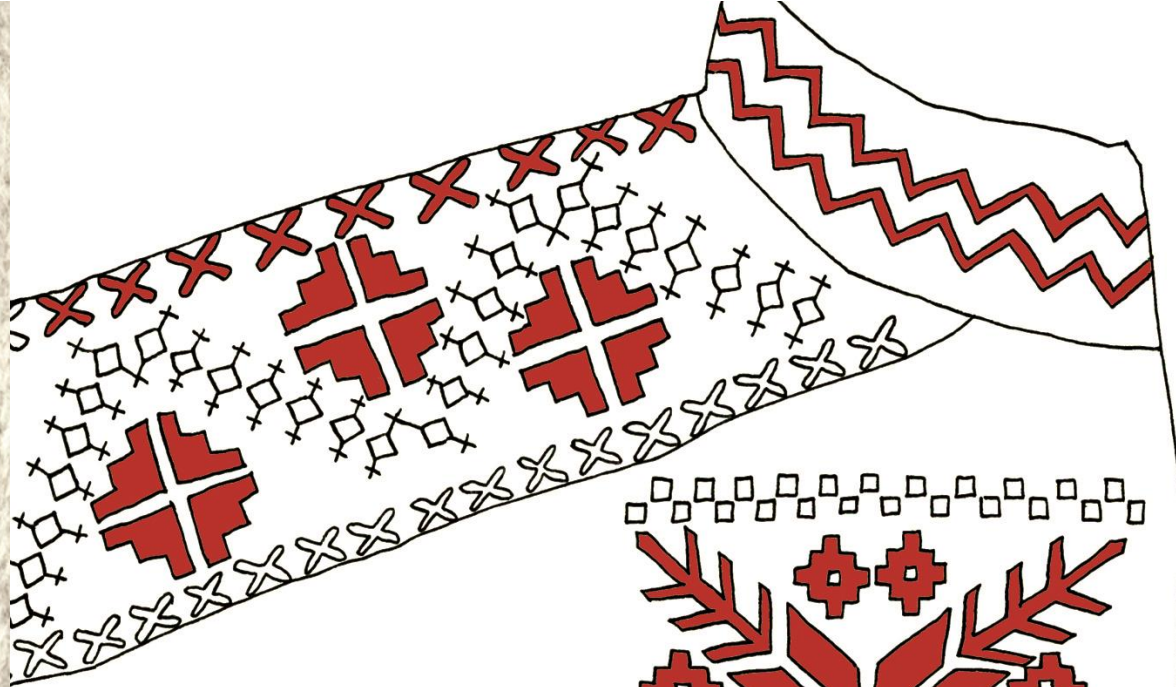
Põlva neiu vöökirj

Roheline on eelkõige loodushinge värv, metsavaimu kujutatirohelises võilehtedest mantlis vanamehena. Haljendavate okste näol on roheline elujõu sümbol, nii toodi tähtpäevadel tuppa rohelisi oksi või puid.

Kindad Harglast (1884)

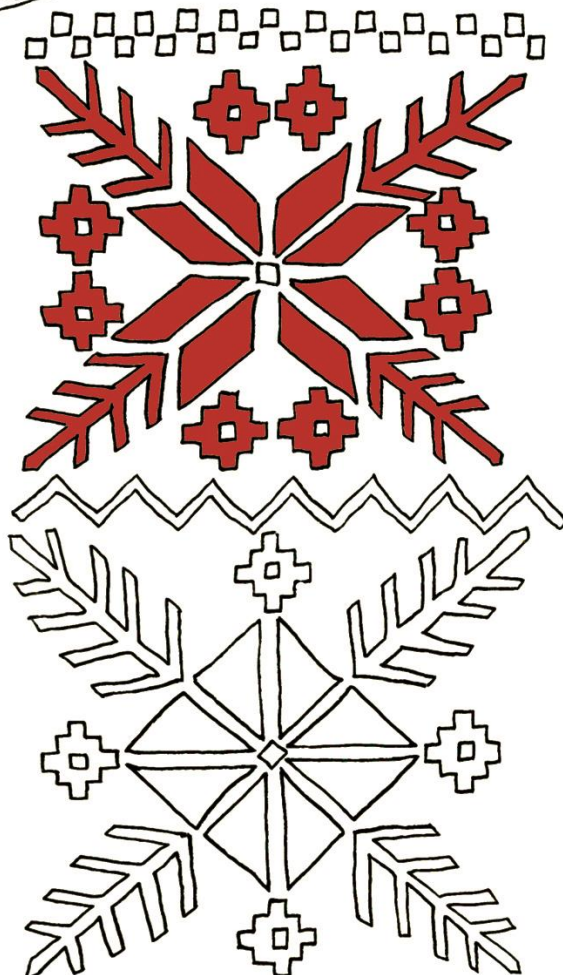

Kirja ja ornamenti kasutatakse kõige levinumalt rõivaste “aukude” ümber.

Ornament on piir rõiva kandja kaitsmiseks võõra, tundmatuja ohtliku eest.

Ornamendil on piiri loomise otstarve inimese ja teda ümbritseva ruumi vahele, *oma* ja *võõra*, *siinpoolse* ja *teisepoolse* vahele.

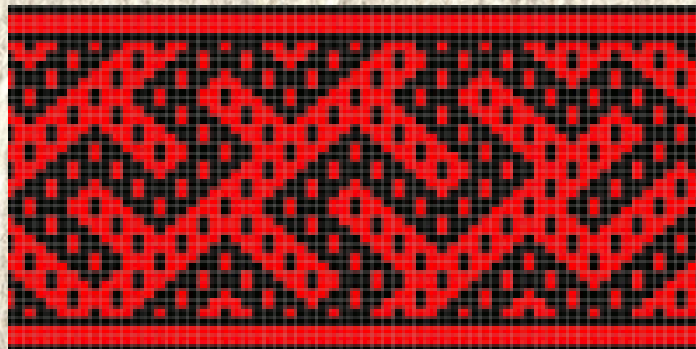

Kasutatud kirjandus:

1. Tiia Artla 2009- Loengumaterjal: Märgid, sümbolid + rahvaornamentika
2. Kärt Summatavet 2001- Ornamendi kaitseks
3. Karula kihelkonna vanem käsitöö-Karula Hoiu Ühing 2010
4. http://www.tlu.ee/opmat/tp/eesti_rahvakunst/index.html
5. Põlva Talurahvamuuseumi veebikogud
6. Vaike Reemann 2009 Kiri, muster, ornament
7. <http://rahvaroivad.folkart.ee>
- 8.-.....palju muid allikmaterjale, mida praegu ei jõua üles lugeda!

TÄNAN KUULAMAST!

Virunuka vööleiu rekonstruktsioon